

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК / REFERENCES

1. Реутов С. И. Юридические факты в семейном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 (гражданское право и гражданский процесс). М.: ВЮЗИ. – М., 1976. – 24 с. / Reutov S. I. Legal facts in the family law: abstract of dissertation of the candidate of law: 12.00.03 (civil law and civil process). M.: VYuZI. M., 1976. 24 p.
2. Кодекс законів про працю України № 322-VIII від 10.12.71 // ВВР. 1971. ст. 375.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. –1996. № 30. ст. 141.
4. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 13. Ст. 65.
5. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців: Постанова КМУ від 15.02.2002 № 169 // [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/169-2002-%D0%BF>
6. Про внесення доповнень до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 17 червня 1994 р. № 423: Постанова КМУ від 30.08.1995 № 694 // [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/694-95-%D0%BF>
7. Про затвердження Положення про формування кадрового резерву для державної служби: Постанова КМУ від 28.02.2001 № 199 // [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/199-2001-%D0%BF>
8. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI // [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495%D0%B4-17/page4>
9. Про Довідник типових професійно-кваліфікаційних характеристик посад державних службовців: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 13.09.2011 № 11 // [Електронний ресурс]. URL: http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=501908&cat_id=501532&ctime=1316084708280#d_4
10. Довідник працівників митної служби України : Наказ Державної митної служби України від 16.05.2011 № 392 // [Електронний ресурс]. URL: <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/doccatalog/list?currDir=302900>
11. Про затвердження Типових професійно-кваліфікаційних характеристик посад працівників МЗС України, представництв МЗС України на території України: Наказ Міністерства закордонних справ України від 04.06.2009 № 113 // [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1046.440.0>
12. Про затвердження Довідника професійно-кваліфікаційних характеристик типових посад осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України: Наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації від 08.08.2009 № 171 // [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1046.440.0>
13. Про засади державної мовної політики: Законі України від 03.07.2012 № 5029-VI // [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.
14. Студеникин С. С. Советская государственная служба // Вопросы советского административного права: сб. ст. – М.: Изд-во АН СССР, 1949. С. 61–97 / Studenikin S. S. Soviet state service // Issues of the Soviet administrative law: Collection of articles. M.: Publishing house of the USSR Academy of science, 1949. P. 61–97.
15. Основы советского государственного управления: учеб. пособие / Власов В. А. М.: Изд-во ВППШ и АОН при ЦК КПСС, 1960. 288 с. / Fundamentals of the Soviet state government: textbook / Vlasov V. A. M.: Publishing house of VPSH and AON at CPSU CC, 1960. 288 p.

УДК 316
ББК 65.011.34

Севрюков Денис Георгійович,
канд. юрид. наук, доцент, завідувач кафедру
правознавства Новокаховського гуманітарного
інституту Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»,
м. Київ, Україна,
e-mail: sevrukov.denis@gmail.com

Sevryukov Denys Heorhiyovuch,
candidate of law, associate professor, head
of the department of jurisprudence of Novokakhovsky
humanitarian institute of the Open international university
of the human being development «Ukraine»,
Kyev, Ukraine,
e-mail: sevrukov.denis@gmail.com

**ПРОБЛЕМА ГЕНЕЗИСА СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА В ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЕ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ**

**PROBLEM OF GENESIS OF THE SOCIAL STATE IN WESTERN EUROPE:
THEORETICAL APPROACHES**

**ПРОБЛЕМА ГЕНЕЗИСУ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ:
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ**

В статті розглядаються найбільш визнані теоретичні підходи до обґрунтування причин походження соціальної держави в Західній Європі («індустріальний» підхід; функціональна теорія; теорія потреб розвиненого капіталізму; марксистське розуміння природи соціальної держави; теорія класової мобілізації; державоцентристський підхід,

теорія модернізації тощо). Позиція автора статті полягає в тому, що соціальна держава виникла в силу комплексу причин.

В статье рассматриваются наиболее признанные теоретические подходы к обоснованию причин происхождения социального государства в Западной Европе (в частности,

«индустриальный» подход; функциональная теория; теория потребностей развитого капитализма; марксистское понимание природы социального государства; теория классовой мобилизации; государственно-центристский подход; теория модернизации). Позиция автора статьи состоит в том, что социальное государство возникло в силу комплекса причин.

The article examines the most recognized theoretical approaches to the justification of the reasons of the origin of the social state in Western Europe (namely, «industrial» approach; functionalist theory; theory of demands of developed capitalism; Marxist understanding of the nature of social state; class mobilization theory; state-centric approach; modernization theory). The author's position is that the social state emerged for the entire complex of reasons.

Ключевые слова: социальное государство, генезис, теория.

Ключові слова: соціальна держава, генезис, теорія.

Keywords: social state, genesis, theory.

Дискусійним залишається питання про причини виникнення соціальної держави. Існує достатньо велика кількість теоретичних підходів, які пояснюють походження та експансію соціальної держави. І вже сам цей факт вказує на відсутність згоди серед науковців у поглядах на цю проблему. Більшість авторів численних історичних схем сходяться на тому, що побудова соціальної держави є результатом демократизації капіталістичних країн, а точніше суттєвого збільшення ступеня впливу широких верств населення на публічну владу. Здійснення соціальної політики стало однією з найважливіших вимог до легітимності держави. Але пояснення першопричин цих процесів та факторів, які сприяли ідеологічним, інституційним, функціональним змінам держави наводяться різні.

Ліви вважали, що саме вони створили державу загального добробуту. Широке визнання соціалістичних ідей та активна діяльність їх носіїв – робітничих рухів та соціал-демократичних партій безпосереднім чином сприяли цьому процесу. Але історія свідчить, що перша соціальна держава в Європі була створена в умовах авторитарного режиму Германської імперії і вплив соціалістів тут був щонайменше непрямий. Однак це не означає, що нижчі класи були виключені з процесу формування соціальної політики. В деяких європейських містах політики-соціалісти, а також жіночі організації були здатні безпосередньо впливати на муніципальну соціальну політику; невелика кількість міст навіть контролювалась соціалістами [1, с. 4]. Вказується також на значимість впливу католицької та протестантської соціальної етики на формування соціальної держави в Західній Європі (Ф. Кауфман, К. Ван Керсберген). Вплив релігійної культури мав місце, але він був просторово обмежений територіями певної групи країн континентальної Європи. Інші автори переконують, що соціальна держава може існувати виключно як соціально-правова держава, тобто в умовах панування права та розвиненої демократії [2]. Втім подібні уявлення скоріше стосуються повоєнної хвилі соціальних та політичних реформ. Деякі автори (Р. Тітмусс, Е. Гідденс) акцентували свою увагу на визначальному факторі війни в подальшій побудові соціальної держави. Війна консолідувала нації, посилила солідарність та відчуття приналежності кожного до спільної справи, сприяла вірі в колективістські цінності та альтруїстичному ставленню до держави загального добробуту, яка не залишить поза своєю добродійною увагою жодного грома-

дянина. Применшувати роль післявоєнного консенсусу не можна. Однак твердження про те, що створення соціальної держави відбувалось саме після завершення II світової війни є не зовсім коректними. Це був новий віток еволюції соціальної держави, коли розпочиналась її експансія, вдосконалення інституційної структури, ідеологічної легітимації та законодавчого забезпечення. Тобто коли настала її «золота доба».

Найбільш визнаними теоріями походження соціальної держави є наступні: підхід, що пояснює виникнення та зростання соціальної держави «логікою індустріалізації»; функціональна теорія; теорія потреб розвиненого капіталізму; марксистське розуміння природи соціальної держави; теорія класової мобілізації; державоцентристська теорія, теорія модернізації.

Теоретики (Х. Віленські, Катрайт, Керн, П. Прайор, Г. Рімлінгер), які обґрунтовують виникнення соціальної держави тим, що воно стало логічним наслідком індустріалізації виходять з того, що перехід до індустріальної епохи призвів до фундаментальних економічних, соціальних, демографічних змін. Негативні наслідки таких змін необхідно було пом'якшувати новими засобами.

Масштабна урбанізація вдарила по соціальній структурі суспільства, перетворивши маси селян на міських мешканців. І працююче і непрацездатне населення міст були взагалі то в однаковому несприятливому безправному становищі – всі вони знаходились на низькій ступені соціальних сходів, від них стіною відгородився вилитий в котлі революції освічений середній клас, вони щоденно мали яким-небудь чином виживати (гасло «допоможи себе сам» був особливо популярний в епоху класичного лібералізму), щоб не впасти в злидні та не вмерти з голоду на вулиці.

В процесі урбанізації були розірвані традиційні общинні зв'язки, відповідно занепали звичні системи підтримки, а нові форми взаємодопомоги за професійною ознакою виявились недостатньо ефективними. В той же час пауперизація найманих робітників супроводжувалась економічним зростанням. Західноєвропейські країни ставали заможнішими, у них збільшувались можливості для задоволення зростаючих суспільних потреб. І вони змушені були реагувати. У відповідь на гострі проблеми індустріальної цивілізації капіталістичні країни вдалися до поступового, але невідворотного формування національної системи підтримки та загальнообов'язкового соціального страхування. Становлення системи соціального страхування розпочалося з визнання нещасного випадку на виробництві в якості соціального ризику. Факт втрати здоров'я під час трудової діяльності перестав вважатись наслідком виключно особистої недбалості робітника, був переведений в площину непередбачуваних обставин, пов'язаних з інтенсивними та вкрай складними фабричними умовами праці. Масовість випадків ушкодження здоров'я на виробництві зумовило ухвалення державних актів про обов'язкову компенсацію робітнику з боку роботодавця, які відкрили шлях для розвитку системи соціального законодавства, яке поступово включало в себе нові соціальні ризики.

Прихильники даної теорії підкреслюють вирішальне значення економічних факторів у процесі становлення соціальної держави. Зокрема Віленські, як пише В. Парсонс «твердить, що розвиток політики соціального забезпечення визначається не стільки політичними чинниками, такими як конкуренція партій, вибір населення чи інституції, скільки економічним розвитком і пов'язаними з ним суспільними та іншими наслідками. Коли економічний розвиток веде

до достатку, то розвиваються нові суспільні й економічні сили та ставлення, а при новому достатку зростає здатність задовольнити потребу в додаткових витратах для вирішення суспільних та інших проблем. В економічних термінах можна стверджувати, що з пересуванням із економічним ростом границь виробництва можливого у суспільстві з'являється тенденція до більших суспільних витрат на добробут – соціальне забезпечення, пенсії, охорону здоров'я тощо» [3, с. 198].

Близькою до теорії «логіки індустріалізації» є функціональна теорія. В основі функціонального підходу лежить концепція, згідно з якою постійна, обов'язкова соціальна політика та інститути соціальної держави породжені історично обумовленими, закономірними змінами в суспільних уявленнях про належні функції держави.

Виходячи з функціонального аналізу природи соціальної держави російський дослідник С. Калашніков писав: «Соціальна держава є черговою ступеню еволюційного розвитку державності. Об'єктивні причини її виникнення пов'язані зі зміною ролі людини на виробництві, коли провідне відношення «держава – особа» прийшло на зміну відношенню «держава – суспільство». Підвищення ролі людського фактору в результаті науково-технічного прогресу призвело до необхідності більш широкого врахування потреб людей, визнання їхніх соціальних прав та прийняття державою на себе соціальних функцій» [4].

Теорія, яку репрезентував Дж. О'Коннор пояснювала появу соціальної держави відповідністю потребам розвинутого капіталізму. О'Коннор доводив, що «капіталістична держава повинна виконувати дві основні і часто несумісні функції – накопичення та легітимація» [5, с. 6]. Іншими словами, соціальна держава в розвинутому капіталістичному суспільстві допомагає у забезпеченні стабільності та ефективності економічної системи та водночас сприяє інтеграції соціальних класів й груп та підтримці соціального порядку [6, с. 21].

Марксизм пояснював виникнення соціальної держави тим, що вона є капіталістичним проектом самозбереження. У знедоленого пролетаріату не повинно бути жодних ілюзій. Поступка робочим у вигляді соціального законодавства є очевидною хитрістю, прийомом, який лише відволікає робочий клас від його справжніх цілей – класової боротьби та зміни системи власності та виробничих відносин, що дозволяють експлуатувати та привласнювати працю інших. Ф. Енгельс: «Сучасна держава, якою б не була її форма, є за самою своєю сутністю капіталістична машина, держава капіталістів, ідеальний сукупний капіталіст. Чим більше виробничих сил візьме вона в свою власність, тим повніше буде її перетворення на сукупного капіталіста і тим більше число громадян буде вона експлуатувати» [7, с. 190]. Розвиток соціальної держави – це та ціна, яку слід сплатити капіталістам за політичну безпеку [8, с. 5].

Натомість теорія класової мобілізації (Г. Еспін-Андерсен, В. Корпі, П. Болдуїн) стверджує, що соціальна держава народилась в результаті класової боротьби.

Данський науковець Г. Еспін-Андерсен в рамках соціал-демократичної традиції наголошує на тому, що саме робочий клас завдяки своїй здатності до політичної консолідації та самоорганізації був основним фактором необхідних змін.

Перетворившись у другій половині XIX століття на серйозну політичну силу пролетаріат усвідомив, що потрібно боротись та завойовувати себе справжні соціальні гарантії, а не чекати «милості» від громадської допомоги (у ви-

гляді жалких допоміг, ув'язнення до робітничого будинку та позбавлення виборчих прав). На основі робітничих рухів утворились потужні ліві політичні коаліції, які безпосередньо вплинули на формування соціальної держави. Як пише російський науковець Л. Грінін «демократичний лад так чи інакше потребує опори на більшість виборців, а оскільки більшість з них за своїм соціальним становищем були найманими робітниками, вони, природно, бажали перерозподілу доходів від буржуазії на свою користь та соціальних гарантій, які могла дати лише держава» [9, с. 282].

Концепція «владних ресурсів» в рамках теорії класової мобілізації, яку запропонував В. Корпі ґрунтувалась на тому, що виникнення, структура соціальної держави, інтенсивність та спрямування її соціальної політики визначається безпосередньо тими, хто має контроль над владою. Але Корпі не виходив з того, що розвиток соціальної політики неодмінно має залежати виключно від організаційної та політичної влади робочого класу та лівих партій [10, с. 313].

Зокрема, П. Болдуїн вказував на те, що одним з ключових агентів змін підвалин державної організації був середній клас.

Державоцентристський підхід (Е. Амента, Х. Хекло, А. Орлофф, М. Уейр, Т. Скокпол) фокусується на ролі бюрократів у виробленні політики, які, як вважається, є відносно незалежними від соціальних сил, на можливості державного апарату впроваджувати соціальні програми [11, с. 15]. Зокрема, Хекло вважає, що політичним акторам, які представляють інтереси робітників та роботодавців бракує необхідних знань щодо комплексних соціальних проблем, конкретних шляхів їх подолання, а тому вони змушені покладатись на професійних державних службовців, що фахово розбираються у питаннях в межах своєї компетенції. Відповідно процес створення, зміна та обрання різних напрямків соціальної політики знаходиться в руках державних службовців [12, с. 15]. Представники державної влади перебували під певним тиском з боку соціальних партнерів, але цей вплив не був вирішальним у процесі вироблення соціальної політики.

З точки зору теорії модернізації (П. Флора, Й. Альбер, А. Хайденхаймер) соціальна держава як загальний феномен модернізації є, з одного боку, результатом посилення диференціації та зростання розміру суспільств, а з іншого, є наслідком процесу соціальної та політичної мобілізації [13, с. 23]. Так само, як і індустріальний підхід теорія модернізації доводить, що соціальна держава стала автоматичною та функціональною відповіддю на величезні соціальні проблеми, спричинених руйнівними наслідками розвитку [14, с. 11].

Таким чином, проблемі генези соціальної держави присвячено достатньо велика кількість різнопланових досліджень. Але всі концепції виникнення соціальної держави, які виділяють єдину, основоположну, вирішальну першопричину (*prima causa*) походження такої держави є спрощеними трактуваннями даного процесу в реальній дійсності. Генеза соціальної держави відбувалась в конкретно-історичних умовах, а значить в різних країнах цей процес складався в силу провідного значення різних факторів.

Виникнення соціальної держави є результатом тривалого історичного процесу еволюції держави як соціального інституту. В основі такого процесу – діалектична єдність держави та суспільства, властива їм взаємодія та боротьба. Соціальна функція завжди в тій чи іншій формі належала суспільству (підтримка та взаємодопо-

мога всередині корпоративних структур, благодійна діяльність). До того ж, наряду з товариствами взаємодопомоги, іншими добровільними об'єднаннями творцями соціальних програм слід назвати представників місцевої влади. З кінця XIX століття соціальна функція була перенесена на державу, стала невід'ємною та обов'язковою частиною її функціонального призначення. Хоча це зовсім не означає, що держава раніше не займалась підтримкою соціально слабких підданих чи громадян. Але це і не означає, що суспільство відтоді відійшло в бік від цих процесів. Вони разом вдалися до спорудження монументальної будівлі соціальної держави.

Отже, поступове формування соціальної держави проходило як під впливом тиску соціальних груп, так і було спричинено самою логікою тих фундаментальних змін, які відбувались з суспільством та державою на протязі XIX століття. Промислове та технологічне зростання капіталістичної економіки, поступове розширення демократії, легітимація ідеї державного втручання та розвиток соціального законодавства в сукупності сприяли появі держави добробуту, яка вже в XX столітті набула розгалуженої інституційної реальності та отримала значно більш потужну ідеологічну та юридичну підтримку.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК / REFERENCES

1. G. Steinmetz. *Regulating the Social: The Welfare State and Local Politics in Imperial Germany*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1993. 375 p.
2. Государственное право Германии: в 2 т.: сокр. пер. с нем. М.: ИГП РАН, 1994. Т. 1. 312 с.
State law of Germany: in 2 vol.: brief translation from German. М.: IGP RAN, 1994. V. 1. 312 p.
3. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 549 с.
4. Калашников С. В. Очерки теории социального государства. М.: Экономика, 2006. 362 с.
Kalashnikov S. V. *Articles of the social state theory*. М.: Ekonomika. 2006. 362 p.
5. J. O'Connor. *The Fiscal Crisis of the State*. Palgrave Macmillan; Clean & Tight Contents edition. 1973. 276 p.
6. Mel Cousins. *European Welfare States: Comparative Perspectives*. SAGE Publications, Limited. 2005. 257 p.
7. Маркс К. Соч. 2-е изд. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: ИПЛ. Т. 20, 1961. 858 с.
Marks C. *Works*. 2-nd edition / C. Marks, F. Engels. М.: IPL V. 20, 1961. 858 p.
8. Saville J. *The Welfare State: An Historical Approach*. 1957.
9. Гринин Л. Е. Государство и исторический процесс: Эволюция государственности: от раннего государства к зрелому / 2-е изд., испр. Либроком, 2010. 368 с.
Grinin L. E. *The state and historical process: evolution of the state: from early state to mature / 2-nd edition, revised*. Librokom, 2010. 368 p.
10. Korpi W. Power, politics, and state autonomy in the development of social citizenship: Social rights during sickness in eighteen OECD countries since 1930, *American Sociological Review*, 54: 309-28.
11. E. Huber, J. D. Stephens. *Development and Crisis of the Welfare State: Parties and Policies in Global Markets*. The University of Chicago Press. 2001. 416 p.
12. Hecllo H. *Modern Social Politics in Britain and Sweden: From Relief to Income Maintenance*. New Haven, CT: Yale University Press; 1974.
13. Mel Cousins. *Ibid.* P. 23.
14. *Social Capitalism: A Study of Christian Democracy and the Welfare State*. By Kees van Kersbergen. London: Routledge, 1995. Pp. xii+289.